Povijest turizma u Crikvenici

Cossutti, Nerea

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:066158

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Image not found or type unknown

Repository / Repozitorij:

Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula

zir.nsk.hr

Image not found or type unknown

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Odjel za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije

NEREA COSSUTTI

POVIJEST TURIZMA U CRIKVENICI

Završni rad

Pula, 2017.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Odjel za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije

NEREA COSSUTTI

POVIJEST TURIZMA U CRIKVENCI

Završni rad

JMBAG: 0303052810, redoviti student
Studijski smjer: preddiplomski sveučilišni studij Kulture i turizma

Predmet: Povijest dokolice i turizma
Znanstveno područje: humanističke znanosti
Znanstveno polje: povijest
Znanstvena grana: hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentor: izv. prof. dr. sc. Igor Duda

Pula, rujan 2017.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Nerea Cossutti, kandidatkinja za prvostupnicu studija Kulture i turizma ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli, 11. rujna 2017. Studentica

_____

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Nerea Cossutti dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom „Povijest turizma u Crikvenici“ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 11. rujna 2017. Potpis

_____

Sadržaj

UVOD 5

1. RAZVOJ TURIZMA U HRVATSKOJ 6

2. TURISTIČKI RAZVOJ CRIKVENICE 9

2.1. Od samih početaka do Prvog svjetskog rata 9

2.2. Crikvenički turizam između dva svjetska rata (1914. – 1945.) 13

2.3. Razdoblje nakon Drugog svjetskog rata do Domovinskog rata (1945. – 1990.) 16

2.4. Razdoblje od Domovinskog rata do danas 20

3. ZDRAVSTVENI TURIZAM U CRIKVENICI 23

3.1. Hoteli u službi zdravstvenog turizma 23

3.2. Thalassotherapia Crikvenica 25

ZAKLJUČAK 28

LITERATURA 30

PRILOZI 32

Prilog 1. Šetnja Crikvenicom 32

Prilog 2. Crikvenički hoteli i kupališta 33

SAŽETAK 34

ABSTRACT 35

UVOD

Ovaj završni rad bavi se poviješću turizma u Crikvenici od samih početaka do danas. Grad Crikvenicu danas čine četiri manja mjesta – Crikvenica, Selce, Dramalj i Jadranovo. Pri tom je potrebno naglasiti da se ovaj završni rad bavi isključivo poviješću turizma u mjestu Crikvenica koja je svoj turistički razvoj započela davne 1888. godine. Zahvaljujući prirodnim pogodnostima i zainteresiranošću lokalnog stanovništva, Crikvenica je od malog ribarskog mjesta postala poznata turistička destinacija čije uređene plaže, hoteli te popratna turistička infrastruktura i danas zadovoljavaju potrebe turista uz istodobnu korist za lokalno stanovništvo.

Za razumijevanje samog razvoja crikveničkog turizma važno je znati kako se razvijao turizam u Hrvatskoj pa će u prvom poglavlju biti riječi o fazama razvoja hrvatskog turizma: razdoblje preteča turističkog razvoja, faza znatiželje, faza „osvješćivanja", faza prvih postignuća, faza intenzivnog razvoja te faza oporavka i konsolidacije turističkog života u Hrvatskoj.

Drugi dio završnog rada bavi se turističkim razvojem Crikvenice od samih začetaka do danas kroz nekoliko razdoblja: od samih početaka do Prvog svjetskog rata, između dva svjetska rata, razdoblje od Drugog svjetskog rata do Domovinskoga rata te posljednje razdoblje od Domovinskog rata do danas.

Treće poglavlje posvećeno je zdravstvenom turizmu kao posebnom obliku turizma koji je Crikvenica njegovala od samih početaka zbog svojih konkurentskih prednosti u odnosu na lokalna mjesta. Bit će prikazani hoteli koji su bili u funkciji zdravstvenog turizma te razvoj Thalassotherapije Crikvenica koja je važna kao današnji glavni pokretač zdravstvenog turizma. U zaključku će se dati sažetak za bolje razumijevanje rada te pitanja za buduća istraživanja.

1. RAZVOJ TURIZMA U HRVATSKOJ

Dugogodišnja turistička tradicija na Kvarneru počiva na pogodnostima prometno-geografskog položaja, atraktivnosti prirodne sredine i kulturno-povijesne baštine. Međutim, kako bi se što bolje razumio turistički razvitak Kvarnera pa tako i Crikvenice potrebno je poznavati razvoj turizma u nacionalnim okvirima. Kao polazišna točka uzeta je Vukonićeva periodizacija iz knjige *Povijest hrvatskog turizma* gdje on razlikuje šest faza razvoja.

Prva faza je razdoblje preteča turističkog razvoja ili pojava sličnih turizmu koje obilježava odlazak u svjetsku metropolu, a ne kupanje u moru ili boravak u toplicama. Prvi su turisti tada putovali iz sličnih motiva kao i danas, međutim, bitna je razlika u „ekonomskoj i društvenoj uvjetovanosti; po broju, karakteru i snazi motiva; po brojčanosti; socijalnom sustavu i ponašanju sudionika; po vremenskoj učestalosti i prostornoj usmjerenosti i razmještaju; po oblicima i pratećim pojavama; po funkcijama, posrednim i neposrednim utjecajima i konačnim vidljivim i nevidljivim učincima“.[1]

Druga faza je faza znatiželje koja traje do kraja 19. st., a glavne karakteristike su: „prvi ugostiteljski objekti u lokalnom vlasništvu; razvoj jedrenjaštva i parobrodarstva s prvim zabilježenim organiziranim putovanjima; začetak prvih 'turističkih mjesta', većinom klimatskih lječilišta, ali i stvaranje prvih većih prostornih obalnih cjelina, 'rivijera' (Opatijska, Crikvenička…); dolazak stranog kapitala i izgradnja željezničke mreže; buđenje svijesti o koristima koje strani gosti donose turističkim mjestima; počeci državnog intervencionizma u područje turizma (statistika, takse, zakonske odredbe)“.[2] U to se vrijeme u primorskim mjestima boravilo kada je u središnjem dijelu Austro-Ugarske Monarhije bilo hladnije, a turistička godina podrazumijevala je razdoblje od rujna do kraja kolovoza iduće kalendarske godine pri čemu su se dolasci bilježili uglavnom zimi. Rasprave o povoljnom djelovanju prirodnih činitelja na ljudski organizam objavljivane u stručnoj i znanstvenoj literaturi, počinju privlačiti strance iz zdravstvenih razloga i iz potrebe za uživanjem, a mjesta Hrvatskog primorja, Istre i kvarnerskih otoka počinju se razvijati kao morska kupališta. S ciljem izgradnje kupališta osnivaju se dioničarska društva ili zadruge, a kasnije i Društva za uređenje i poljepšanje mjesta koja donose pravila s programom

[1] Vukonić, B., *Povijest hrvatskog turizma.* Prometej, Zagreb, 2005., 25.
[2] Isto, 79.

djelovanja društva. Bitan događaj ovog razdoblja je i donošenje Zemaljskog zakona o klimatskim lječilištima kojim je Opatija proglašena prvim morskim klimatskim lječilištem na Jadranu.[3]

Faza „osvješćivanja" je razdoblje od početka 20. st. do kraja Prvog svjetskog rata, a obilježena je: pojedinačnim inicijativama razvoja turizma uglavnom na lokalnoj razini, afirmacijom lječilišnog tj. zdravstvenog turizma na Jadranu, razvojem društvene turističke organizacije, namjerom pojedinih mjesta da svoj budući razvoj vide prvenstveno kroz razvoj turizma (Opatija, Crikvenica, Selce i druga). Uz to produljuje se vrijeme boravka turista, tiskaju se prvi turistički vodiči i razglednice, turisti se vode u obilazak grada, obrazuju se kadrovi za potrebe turizma, grade se turistički objekti, uređuju mjesta i sl.

Razdoblje između dva svjetska rata je faza prvih postignuća. Neposredno prije rata, turizam doživljava svoj do tada najveći rast, a turističke posjete počinju bilježiti i manja mjesta na jadranskoj obali koja su bila manje turistički prepoznata. Popravlja se državna turistička organizacija te se donose važni zakonski akti i propisi. Dominira inozemni turizam što potkrepljuje činjenica da se više od 80% inozemnog prometa odnosi na posjete turista iz samo šest europskih zemalja (Austrija, Njemačka, Italija, Engleska, Čehoslovačka i Mađarska), a strani kapital još je uvijek dominantan u vlasništvu i izgradnji hotelskih objekata.[4]

Nakon Drugog svjetskog rata dolazi do faze intenzivnog turističkog razvoja kada je Hrvatska ostvarila vrhunac u turizmu do Domovinskog rata. Zabilježeni su najbolji ostvareni rezultati u broju kapaciteta, noćenjima i broju posjetitelja te konstantan porast turističkog prometa. Uz to, povećanjem kapaciteta turističke ponude i izgradnjom infrastrukture stvoreni su preduvjeti za efikasan nastup na međunarodnom tržištu te je osnovan turoperator Bemextours. Nadalje, država je nastojala potaknuti razvoj domaćeg turizma pa su zaposleni imali pravo na plaćeni godišnji odmor od 14 do 30 dana, povlastice u prijevozu, dvojne cijene i sl. Otvaraju se radnička i dječja odmarališta te kampovi, nacionaliziraju se hotelska i ugostiteljska poduzeća, počinje se s izdavanjem privatnog smještaja, turizam je bio izvor deviza, odobravaju se investicijski krediti, izdaju se promidžbeni materijali i dr. Od pedesetih

[3] Kos, M. i Lozzi Barković, J., *Kvarnerska kupališna baština: Nestala kupališta s kraja 19. i početka 20. stoljeća,* Hrvatski muzej turizma Opatija, Opatija, 2009., 24.
[4] Vukonić, 126.

do osamdesetih ostvaren je puni zamah masovnoga turizma za domaće i inozemne goste.

Od 1991. do početka 21. st. trajala je faza oporavka i konsolidacije turističkog života u Hrvatskoj. U vremenu Domovinskog rata sva sredstva bila su usmjerena na obranu teritorija, zbrinjavanje stanovništva i sanaciju ratnih šteta pa povratak turizmu započinje nakon 1996. godine. Zbog nesređene državne administracije i skeptičnosti prema multinacionalnom kapitalu, strani investitori isprva ne realiziraju svoje poslovne planove iako su zainteresirani. Otvaranjem emitivnog tržišta srednje i istočne Europe pogoduje povratku masovnog turizma. Struktura smještajnih kapaciteta ostaje ista kao i prije rata što omogućava razvoj turizma samo dva mjeseca tijekom godine, ali dobrom promotivnom kampanjom na europskim emitivnim tržištima stvoren je kvalitetan imidž Hrvatske. Tome je svakako pomogla i bolja turistička organizacija uspostavom Ministarstva turizma, Hrvatske turističke zajednice, Udruge nezavisnih putničkih agenata Hrvatske i sličnih organizacija koje pridonose razvoju turizma.

Imidž koji je stvoren kroz povijest Hrvatska je zadržala do danas pa je u ljetnim mjesecima prepuna turista. Najveći problem, kako u prošlosti tako i danas, je sezonalnost te neravnomjeran razvoj turizma na cijelom području države. Pomoću raznih strategija i inovativnošću hrvatskih građana prethodno navedeni, ali i manji problemi pokušavaju se riješiti na zadovoljstvo lokalnog stanovništva, turista i države.

2. TURISTIČKI RAZVOJ CRIKVENICE

Organizirani turistički razvoj Crikvenice započeo je 1888. godine gradnjom prvog kupališta te je od tada do danas imao i uspona i padova. Ovo poglavlje bavi se poviješću crikveničkog turizma od najranijih dana do danas kroz nekoliko razdoblja: od samih početaka do Prvog svjetskog rata, između dva svjetska rata, razdoblje od Drugog svjetskog rata do Domovinskoga rata te posljednje razdoblje od Domovinskog rata do danas.

2.1. Od samih početaka do Prvog svjetskog rata

Crikvenica je, zahvaljujući svojim prirodnim ljepotama, pogodnim klimatsko-zdravstvenim osobitostima, čistom zraku, moru i okolišu, kupališnim mogućnostima, pogodnim geoprometnim položajem te sve boljoj prometnoj povezanosti sa srednjom Europom, već u drugoj polovici 19. st. privlačila mnoge posjetitelje. Među prvima su bili mnogi izletnici iz Rijeke koji su u početku dolazili kočijama. „Krajem XIX i početkom XX stoljeća prometna povezanost obalnih naselja našeg kraja, pa i Crikvenice, ovisila je ponajprije o razvijenosti parobrodskog prometa, te o postojanju i mogućnosti pomorske luke da udovolji zahtjevima tog razvoja.“[5] Zato se Crikvenička luka počela graditi 1870., a sasvim je završena 1920. kada dobiva današnji izgled. Prvi parobrodi počeli su pristizati 1873. te je Crikvenica postala pristupačnija, a uvođenje redovitih linija pospješilo je njezin gospodarski razvoj. Tome pridonosi i izgradnja željezničkih pruga od Karlovca i Pivke do Rijeke 1873. godine. Uspostavljanje takve prometne povezanosti Crikvenice s velikim europskim gradovima bila je prethodnica turističkog razvoja Crikvenice.

U drugoj polovici 19. st. mnoga mjesta na obali svoj su turistički razvoj započela kao klimatsko-lječilišna zimovališta, pa tako i Crikvenica. „Međutim pod utjecajem napretka zdravstva i na temelju dokazane ljekovitosti morske vode, morskog pijeska i sunčanja napredni mještani Crikvenice uočavaju i dokazuju da

[5] Krištafor, V., Jurdana, S. i Uremović, V., *Turistička Crikvenica: 1888. – 1988.,* Turističko društvo Crikvenica, Crikvenica, 1988., 14.

Crikvenica, uz povoljne uvjete kao zimovalište, ima ujedno idealne uvjete kao klimatsko-lječilišno ljetovalište."[6]

Tada se u mnogim europskim časopisima pisalo o Crikvenici naglašavajući zdravstvene pogodnosti kupanja u morskoj vodi i potičući čitatelje da zdravstveni oporavak provedu upravo u Crikvenici. Uglednici iz Monarhije i ostalih dijelova Europe dolaze na oporavak, kupanje i odmor u Crikvenicu. Tako se u Crikvenici počela okupljati europska aristokracija i društvena elita koja povratkom u svoje krajeve promiče mogućnosti i prednosti Crikvenice u zemlji i čitavoj Europi.

Jedan od promotora Crikvenice svakako je bio prof. dr. Johannes Frischauf koji je 1891. u Grazu izdao prvi turistički vodič *Klimatischer Curort und Seebad Crikvenica* na njemačkom jeziku u kojemu osobito naglašava klimatološke i balneološke vrijednosti.[7] Vodič je pridonio popularnosti Crikvenice te je porastao broj posjetitelja, ali i broj novih publikacija. Nakon njega 1894. dr. Franz Hasper izdaje *Crikvenica Seebad und klimatischer Curort*, a dr. Roko Joković 1906. izdaje *Crikvenica Seebad und klimatischer Winterkuror,* pravi ilustrirani i stručni vodič na hrvatskom, njemačkom, mađarskom i češkom jeziku. On preporučuje Crikvenicu kao zimsko klimatsko lječilište te „daje i upute za kupanje i sunčanje, a za boravak u moru preporuča razdoblje između 9 i 12 sati te od 16 do 18 sati".[8] Također, kupanje bi trebalo trajati najviše 30 minuta, a nakon morske kupke ne treba tuširati cijelo tijelo već je dovoljno oprati ruke i lice kako bi se supstance soli zadržale te povoljno djelovale na kožu.

U to je vrijeme u Crikvenici postojalo nekoliko gostionica, svratišta, tridesetak soba u kućnoj radinosti za strance i sl. Godine 1887. otvoren je prvi pansion *Bedenk* s gostionicom i nekoliko soba za iznajmljivanje. Iste se godine osnovalo Dioničko društvo Crikvenica za izgradnju prvog morskog kupališta i klimatskog lječilišta te je tako Crikvenica 1888. dobila prvo drveno kupalište na Petaku (*Banje poli vrutka*, likvidirano 1911.) koje je, u početku, imalo samo šest kabina za presvlačenje, ali je kasnije sagrađeno još dvadeset kabina. Tu je godinu Turističko društvo Crikvenica odabralo kao početak organiziranog turizma u Crikvenici. Znajući da se u to vrijeme

[6] Krištafor, V. et al., *100 godina organiziranog turizma u Crikvenici: 100 godina zdravstvenog turizma u Crikvenici (1888.-1988.).* Turističko društvo Crikvenica, Crikvenica, 1988., 5.
[7] Isto, 4.
[8] Lončarić, D., ur., *Thalassotherapia Crikvenica: Stoljetna tradicija zdravstvene djelatnosti.* Adamić, Rijeka – Crikvenica, 2009., 14.

muškarci i žene nisu smjeli kupati istodobno, kupalište se koristilo naizmjenično, a smjena se označavala podizanjem i spuštanjem bijele zastavice.

Obećavajući počeci razvoja turizma, potaknuli su mnoge crikveničke iseljenike da ulažu stečeni novac u gradnju kuća i vila, namijenjenih za iznajmljivanje. Godine 1891. otvoren je prvi hotel u vlasništvu Crikveničanina, hotel *Nadvojvotkinji Klotildi* u neposrednoj blizini luke koji je postao središtem društvenog života sve do 1914. godine, a bio je to prvi izgrađeni hotel u Hrvatskom primorju.

Od samih početaka, crikvenički je turizam ovisio o mađarskom kapitalu. Kako je Opatija bila tzv. austrijska rivijera, Crikvenica je trebala postati tzv. mađarska rivijera jer je Hrvatsko primorje pripadalo ugarskom dijelu Monarhije. S tim ciljem, nadvojvoda Josip otkupljuje bivši pavlinski samostan u kojem uređuje vojničko lječilište za časnike iz cijele Austro-Ugarske Monarhije – Vojnički dom (1895.). „Nakon preseljenja vojnog lječilišta 1897. u novosagrađenu *Vilu Mira*, u zgradi se otvara *Ladislavov dječji dom* namijenjen oporavku siromašne djece.“[9] Na njegov se poticaj osniva Konzorcij s mađarskim kapitalom pod imenom Josip Holub et Konsorten, građevno društvo za klimatsko lječilište i morsko kupalište Crikvenica (1891.) koje je pokupovalo zemljišta i započelo s gradnjom hotela koji je otvoren 1895. pod nazivom *Hotel Nadvojvode Josipa* sa 120 soba.[10] Prethodno je u neposrednoj blizini hotela izgrađeno novo kupalište tzv. Mađarske banje (1894.) koje je u to doba bilo najveće na Kvarneru.[11] Drveno kupalište raspolagalo je sa 100 kabina, a kupališna je zgrada bila podijeljena na dva zasebna dijela (muški i ženski). U početku su ih koristili uglavnom imućni mađarski turisti, a kada je sagrađen hotel *Nadvojvoda Josip* bile su namijenjene isključivo hotelskim gostima. Oko hotela bio je uređen park Rajski vrt sa zoološkim vrtom, paviljon u švicarskom stilu, kursalon, igrališta za djecu i odrasle, psetarnica, dvije depandanse, zatvoreni bazen s toplom i hladnom morskom vodom, ortopedska i gimnastička dvorana. Godine 1897. nadvojvoda Josip kupuje hotel, modernizira ga i u njemu osniva Hidropatski institut te hotel od 1900. nosi naziv *Hotel Therapia* (današnji *Hotel Kvarner Palace*).[12]

[9] Milat – Ružić, M., ur. *Grad Crikvenica: Kamik, more i čovik*, Grad Crikvenica, Crikvenica, 2008., 84.
[10] Krištafor, V. et al., *100 godina organiziranog turizma u Crikvenici,* 5.
[11] Isto, 5.
[12] Jurdana, S. i Uremović, V., *Prilozi za povijest zdrastvene kulture crikveničkog kraja i šire,* Hrvatsko znanstveno društvo za povijest zdravstvene kulture i Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2010.,15.

Tako se Crikvenica počela mijenjati iz ribarskog mjesta u moderno ljetovalište. „Godine 1894. uređena je Vinodolska ulica (ranije Školska) i zasađen je drvored, a naredne godine Hrvatska zemaljska banka financira gradnju prvog vodovoda od Mavrićeva vrela u Grižanama do hotela *Nadvojvode Josipa.*“[13] Učestalim nasipavanjem stvara se i uređuje obalni put od glavnog pristaništa do Crnog mola, oblikuje se današnje Strossmayerovo šetalište i parkovi. Zbog krševitog krajobraza, godinama se pošumljavao crikvenički prostor kako bi postao što pitomiji, a osim estetskim promjenama, to je rezultiralo i zdravstvenim i klimatskim promjenama.

Godine 1898. osniva se Društvo za uređenje i poljepšanje Crikvenice i okolice kao preteča suvremenih turističkih zajednica, a s ciljem da domaće stanovništvo više utječe na turistički razvoj mjesta. „U njegovoj nadležnosti nalazilo se uređenje parkova i šetališta, organiziranje priredba, promidžba mjesta, sanitarni nadzor soba i ugostiteljskih prostora, te planiranje i razvitak mjesta.“[14] Društvo je sagradilo meteorološku stanicu, glazbeni paviljon i tenisko igralište.

Budući da je broj kupača iz godine u godinu rastao, u Crikvenici je 1900. općina sagradila treće morsko kupalište, tzv. Hrvatske banje sa 100 kabina koje su bile dostupne svima. „Po uzoru na poznata europska ljetovališta, crikveničko je kupalište pružalo usluge učitelja plivanja, masera, liječnika, a posjetitelji su svoju djecu mogli povjeriti brizi i nadzoru stručnih odgojiteljica.“[15] Uz kupalište nalazilo se i pješčano sunčalište uz odvojene prostore za muškarce i žene te s posebnim dijelom namijenjenom nudistima. Kupalište je srušilo olujno jugo 1954. godine. „Pješčano Gradsko kupalište uređeno je 1901., a 1910. su sagrađeni paviljoni za razne plažne sadržaje.“[16]

Uviđajući snagu turizma, Crikveničani ne ostaju po strani, već ulažu zarađeni kapital iz prekomorskih zemalja i počinju graditi manje hotele i vile: *Vila Mira* (1895.), hotel *Crikvenica* (1902.), hoteli *Belle Vue* i *Royal* (1903.), hotel *Crnković* (1905.). „To su uglavnom bili manji hotel-pansioni s 10 do 20 soba, ali sa svojim restauracijama omogućavali su prehranu većeg broja gostiju, smještenih u susjednim stambenim

[13] Milat – Ružić, 77.
[14] Isto, 90.
[15] Isto, 77.
[16] Škrgatić, S. *Šetajmo po Crikvenici: 120 koraka povijesti*, Grad Crikvenica, Crikvenica, 2008., 7.

zgradama ili vilama.“[17] Kako je rastao broj posjetitelja gradi se još jedan veliki hotel *Miramare* (1906.) koji je imao 70 soba i lječilišnu opremu za cjelogodišnji rad. U to vrijeme uspostavlja se prva telefonska stanica u crikveničkoj pošti (1902.), a 1905. uvodi se javna rasvjeta.[18]

Hrvatski je sabor 1906. donio Zakon o zdravstvu kojim se lječilišna mjesta u Banskoj Hrvatskoj i Slavoniji razvrstavaju u različite kategorije.[19] Crikvenica je proglašena klimatskim lječilištem i morskim kupalištem. Lječilišna komisija preuzima ulogu Društva za uređenje i poljepšanje Crikvenice i okolice, da bi nakon nekoliko godina dopunom Zakona o zdravstvu promijenila naziv u Lječilišno povjerenstvo. „Lječilišno povjerenstvo je brinulo o svim zabavnim i kulturnim sadržajima u mjestu, o uređenju parkova i šetališta, javnoj rasvjeti, očuvanju morske obale.“[20] Također, nadziralo je čistoću, cjenike u smještajnim i ugostiteljskim objektima, zdravlje prispjelih gostiju jer se svaki prispjeli gost u Crikvenicu morao podvrgnuti liječničkom pregledu.

U Crikvenici se 1909. osniva oporavilište za češku djecu koje su domaći zvali Češka kolonija, a koje je radilo sve do 1948. kada Čehoslovaci iz političkih razloga (Rezolucija Informbiroa) na kraće vrijeme prestaju posjećivati Jugoslaviju.[21]

Godine 1908. uređuje se pansion-sanatorij *Dom dr. Seidl*, a 1913. dovršava se gradnja Učiteljskog sanatorija koji kasnije mijenja naziv u *Vila Ružica.* Otvaraju se ugostiteljski objekti od kojih je važno izdvojiti kavane *Corso* i *Liburnia*.[22]

2.2. Crikvenički turizam između dva svjetska rata (1914. – 1945.)

Sve do Prvog svjetskog rata turizam u Crikvenici se neprekidno razvija, ali pod utjecajem mađarskog kapitala i interesa. „Približavanjem i početkom Prvog svjetskog rata u domaćim nacionalnim krugovima dozrijevala je misao o potrebi denacionalizacije (vraćanju) mađarske hotelske industrije kao i velikih površina

[17] Krištafor, V. et al., *100 godina organiziranog turizma u Crikvenici,* 7.
[18] Krištafor, *Turistička Crikvenica*, 33.
[19] Milat – Ružić, 90.
[20] Isto, 92.
[21] Lončarić, *Thalassotherapia Crikvenica*, 31.
[22] Uremović, V. i Vukelić, M. „Prilog povijesti turizma u Crikvenici (u povodu 120. obljetnice)“, *Vinodolski zbornik: Godišnjak za gospodarstvo, turizam, povijesnu i kulturnu baštinu, ekologiju i promicanje ljudskog stanovništva*, ur. Stanko Antić, Ustanova u kulturi "Dr. Ivan Kostrenčić" Crikvenica, Crkvenica, Novi Vinodolski, Bribir, 2008., 50.

crikveničkih gradilišta koja su dospjela u vlasništvo mađarskih kapitalista.“[23] Međutim, rat je smanjio zanimanje za turizam, a nakon rata raspala se Monarhija i ugarski kapital u Hrvatskom primorju postaje strani kapital. Već i prije završetka rata gotovo svi mađarski hoteli i prateći objekti prešli su u hrvatske ruke. Hoteli *Therapia* (1917.) i *Miramare* (1918.) prešli su u vlasništvo hrvatskih banaka. „Radi lakšeg upravljanja ovim, a i drugim hotelima što su ih banke posjedovale u Crikvenici, Opatiji, Rijeci, Bakru i Novom Vinodolskom, u ožujku 1918. u Crikvenici je osnovano Jadransko hotelsko i kupališno dioničko društvo, na poticaj Hrvatske zemaljske banke.“[24] Društvo obnavlja zdravstveni sanatorij u sklopu hotela *Therapia* te se uz njegovu potporu otvara kockarnica (1922.) kojom je upravljalo Društvo stranaca koje otvara još jednu kockarnicu u hotelu *Miramare* (1924.), da bi se Društvo ukinulo 1925. bez obrazloženja, a kockarnice zatvorile. To je značilo smanjenje broja bogatijih turista, ali i smanjenje prihoda ovih hotela. Istodobno propada i Jadransko hotelsko i kupališno dioničko društvo.

Godine 1925. u Crikvenici se otvara sezonska biljetarnica Putnika, vodećeg organizatora putovanja u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, koja postepeno postaje stalna ispostava.[25] Te je godine u Crikvenici bilo 711 kreveta u osam hotela, deset pansiona i jedanaest vila namijenjenih turistima.[26] Uz to iznajmljivale su se sobe u privatnom smještaju te u dječjim odmarališima Ladislavovac i Češka kolonija. Ljeti su bili otvoreni brojni restorani, gostionice, slastičarnice i kavane, redovito su se održavali koncerti, a gosti su uglavnom bili Zagrepčani i Beograđani. Otvaraju se novi hoteli od kojih su važniji *Slavija* (1929.) i *Esplanade* (1929.) te se gradi još pansiona, vila i dječjih odmarališta.

Osim gradnje turističke infrastrukture važno je spomenuti i gradnju novih prometnica te drugih komunalnih sadržaja. „Godine 1924. poduzeće Tapred iz Zagreba održava redoviti promet putničkim autobusima između Crikvenice i Sušaka, a na liniji između Crikvenice i željezničke postaje Plase voze autobusi Tapreda i Crikveničanina Ivana Andresa, koji uvodi i redovitu auto-taxi službu u Crikvenici.“[27] Zahvaljujući Andresu uspostavljena je prva redovita autobusna linija u Hrvatskoj,

[23] Uremović, V. i Vukelić, M., 51.
[24] Milat – Ružić, 100.
[25] Krištafor, *Turistička Crikvenica*, 53.
[26] Isto, 54.
[27] Milat – Ružić, 103.

Plase – Crikvenica (1926.). Uređuju se novi parkovi, šetalište Balustrada (1926.), otvara se prva električna centrala (1927.), završava se vodovod od Žrnovnice (1932.).[28]

„Godina 1927. donosi Crikvenici dotad rekordnu turističku posjećenost od 13.098 gostiju, što se još dugo, sve do sredine 30-ih godina, neće ponoviti.“[29] Ta godina bila je rekordna i po broju doputovalih i otputovalih brodova i putnika, a na rekordnu posjećenost utjecao je bojkot Austrije i Njemačke za odlazak turista u Italiju. Početkom gospodarske krize smanjuje se broj gostiju pa Crikvenicu 1932. posjećuje svega 8.611 gostiju, ali nakon općeg gospodarskog oporavka broj posjetitelja ponovno raste. Paralelno oživljava i graditeljska djelatnost: grade se nove ceste i asfaltiraju ulice.

„Crikvenica je potkraj 1933. temeljem uredbe banske vlade u Zagrebu izgubila atribut lječilišnog mjesta i svrstana je u skupinu klimatskih mjesta.“[30] Shodno tome, Lječilišno povjerenstvo promijenilo je naziv u Kupališno povjerenstvo i imalo je smanjene ovlasti. „Već su sljedeće godine Kupališna povjerenstva zamijenjena Općinskim turističkim odborima kojima je država potpuno uskratila samostalnost.“[31] Poslove na unapređenju turizma u turističkim mjestima preuzimaju općinske uprave.

Godine 1936. na jugoslavenskim je željeznicama uveden turistički popust od 50 posto. „Popuste su imali pravo koristiti domaći, a i strani turisti koji su na odmoru u jednom turističkom mjestu proveli najmanje 7 dana.“[32] Dvije godine nakon toga Crikvenicu je posjetilo 17.647 turista koji su ostvarili 174.910 noćenja te tako 1938. spada u najuspješniju turističku sezonu između dva svjetska rata.[33] Nakon toga broj turista otpada zbog nepovoljnih prilika u Europi.

Razvojem automobilskog prometa, koji je zahtijevao suvremene prometnice, i zbog slabe povezanosti Crikvenice sa Sušakom, javlja se potreba za gradnjom nove ceste Bakarac – Crikvenica – Novi Vinodolski koja je završena 1940. i bila spremna

[28] Krištafor, *Turistička Crikvenica*, 65.
[29] Isto, 109.
[30] Isto, 109.
[31] Milat – Ružić, 110.
[32] Krištafor, *Turistička Crikvenica*, 71.
[33] Isto, 75.

za turiste. Međutim, cestom je u proljeće 1941. pristigla okupacijska talijanska vojska, a hoteli i sobe namijenjene turistima pune se izbjeglicama.[34]

2.3. Razdoblje nakon Drugog svjetskog rata do Domovinskog rata (1945. – 1990.)

Nakon Drugog svjetskog rata Europa liječi rane pa dolazi do stagnacije turizma jer je na odmor dolazilo malo stranaca, a pogotovo domaćih gostiju. Prve poratne godine donose i neke pogrešne korake: nestručni ljudi na rukovodećim pozicijama, poticanje drugih privrednih djelatnosti, propadanje ugostiteljskih objekata i sl. Hotelima se mijenjaju imena i funkcije (*Hotel Therapia* postaje *Hotel Moskva*, *Hotel Esplanade – Hotel Varšava*) te se otvaraju radnička odmarališta. Temeljne značajke tog vremena jesu nacionalizacija i orijentacija na sindikalni turizam.

Rat je ostavio posljedice u svim mjestima pa tako i u Crikvenici. „Hoteli, tijekom rata pretvoreni u vojne bolnice i oporavilišta, bili su poharani, parkovi prekopani vojnim rovovima i uništeni.“[35] Minirana je zgrada Općinskog turističkog odbora, biljetarnica Putnik, a hotel *Therapia* je, nasreću, izbjegao miniranje. „U hotelima *Terapia*, *Seidl*, *Eden*, *Slavija* i u Češkoj koloniji uređene su vojne bolnice u kojima su liječeni i gdje su se oporavljali partizanski, ali i njemački ranjenici.“[36] Već 1945. osnovan je Inicijativni turistički odbor koji je trebao pomoći u pripremi nadolazeće turističke sezone. Te prve poslijeratne turističke – 1946. godine, 11.160 posjetitelja ostvarilo je ukupno 80.849 noćenja u hotelskom i privatnom smještaju, što je pružalo nadu u potpun povratak turizma.[37] Hoteli su se sporo obnavljali, nedostajalo je obrazovanih ljudi, organizirali su se razni tečajevi i sl.

Nakon završetka rata, vlast se odlučila za državno vlasništvo pa „sukladno tomu, 1947. i 1948. godine svi su hoteli nacionalizirani i ušli su u sastav novoosnovanog hotelskog poduzeća Vinodol, koje je nakon samo nekoliko godina, 1952., razdvojeno u tri poduzeća: Therapia, Miramare i Crikvenica.“[38] Postojale su mnoge izmjene u takvim udruživanjima, „ali je 1963. došlo do ponovnog udruživanja

[34] Milat – Ružić, 111.
[35] Isto, 111.
[36] Isto, 112.
[37] Isto, 112.
[38] Isto, 113.

poduzeća Therapia, Miramare, Crikvenica i Esplanade u zajedničko Ugostiteljsko-turističko poduzeće Jadran, koje je u svom sastavu, osim hotela, imalo i ugostiteljske objekte“.[39] Nakon toga uslijedila su nova udruživanja: Radna organizacija za hotelijerstvo Jadran (1975.), Radna organizacija za hotelijerstvo i trgovinu – ROHIT Jadran (1986.), Hotelsko poduzeće Jadran (1992.).

Vodeći hotel toga vremena bio je hotel *Therapia* koji „je sredinom 50-ih godina raspolagao s ukupno 250 kreveta, a *Miramare* sa 104 kreveta, što je zajedno iznosilo 65% tadašnjeg hotelskog smještaja, uključujući i pet prijeratnih malih obiteljskih hotela, *Esplanade, Eden, Crikvenica, Seidl i Slavija*.“[40] U Crikvenici tada posluje i privremeno jedina turistička agencija u Jugoslaviji – Putnik (1948.) koja u Crikvenici djeluje s čehoslovačkom turističkom agencijom *Čedok* i mađarskom agencijom *Ibus*.[41]

„Godine 1948. u Crikvenici je osnovano Vinodolsko auto-poduzeće koje je autobusima održavalo javni prijevoz putnika na lokalnim linijama, a 1959. spojeno je s riječkim Autotransom.“[42] Pomorsko-putnički promet poboljšan je uvođenjem redovite parobrodske linije sa Sušakom i Rijekom.

Poslijeratni je turizam uglavnom bio socijalnog i sindikalnog karaktera, a više od 90% posjetitelja činili su domaći gosti. „Tek manje skupine stranih turista pristizale su iz Čehoslovačke i Mađarske, sve do 1948., kada prestaju dolaziti zbog prekida političkih odnosa Jugoslavije s istočnim zemljama.“[43] Također, njihove agencije (Čedok, Ibus, itd.) prekidaju rad s hrvatskim agencijama.

Među prvima u Hrvatskoj, u Crikvenici je osnovano Turističko društvo 1952. godine. U početku je to društvo imalo savjetodavnu ulogu s recepcijom za privatni smještaj, ali s vremenom je počelo ostvarivati važnu društveno-gospodarsku ulogu pokretača i promotora turističkog napretka u svojoj sredini.[44] Zahvaljujući društvu 1960. otvoren je Zavod za talasoterapiju u zapadnom dijelu hotela *Therapia* te je započela rekonstrukcija i modernizacija Gradskog kupališta.

[39] Milat - Ružić, 113.
[40] Isto, 114.
[41] Krištafor, *Turistička Crikvenica,* 85.-86.
[42] Milat – Ružić, 114.
[43] Isto, 114.
[44] Isto, 124,

Godine 1952. oko crikveničkog nogometnog igrališta sagrađeno je speedway trkalište (prvo u Jugoslaviji) na kojem se održavalo Svjetsko zonsko prvenstvo u speedwayu svakog 1. svibnja. „Utrke je svake godine pratilo gotovo dvadeset tisuća posjetitelja, i ova je priredba označavala početak turističke sezone u Crikvenici.“[45]

Godine 1953. zabilježen je porast dolazaka njemačkih i austrijskih posjetitelja, a „Crikvenica je bila prvo mjesto na našem Jadranu u koje su se nakon Drugog svjetskog rata vratili njemački turisti“.[46] Crikvenicu je posjetilo 18.035 posjetitelja koji su ukupno ostvarili 166.458 noćenja.[47] Država je pomagala razvoj turizma raznim poticajnim mjerama te je broj domaćih gostiju u Crikvenici rastao sve do 1953. kada se ukidaju sve povlastice za domaće goste. Domaći turisti tada biraju privatni smještaj po jeftinijim cijenama ili ljetuju u odmarališima koja su otvarala brojna poduzeća za svoje radnike. Radna odmarališta bila su smještana u preuređene prijeratne vile. „O brojnosti odmarališta u Crikvenici i njihovoj zastupljenosti u ukupnim smještajnim kapacitetima svjedoči podatak iz 1955. godine po kojem su odmarališta bila zastupljena s 41%, privatni smještaj s 46%, a hotelski smještaj s tek 13%.“[48]

Tijekom 1950-ih godina radi se na uređenju mjesta: uređeni su stari parkovi, zasađeni novi zasadi, srušeni su betonski bunkeri, otvara se igralište za mini-golf, postavlja se nova rasvjeta, bolja opskrba električnom strujom te Crikvenica ponovno postaje privlačno turističko središte. Počinju se graditi i stambene zgrade u društvenom i privatnom vlasništvu što pridonosi povećanju broja soba u kućnoj radinosti. Izgrađena je nova cesta između hotela *Miramare* i *Esplanade,* povećan je kapacitet vodovoda te se postavlja kanalizacijski sustav.[49]

Uspostavljanjem svakodnevne trajektne linije Crikvenica – Šilo, 12. travnja 1959., Crikvenica se prometno povezuje s otokom Krkom.[50] Bila je to prva trajektna veza na Jadranu između mora i kopna, ali je 1991. postala neisplativa jer se 1980. otvorio Krčki most pa morska veza otoka Krka s kopnom postaje dio prošlosti.

[45] Milat – Ružić, 114.
[46] Isto, 114.
[47] Krištafor, *Turistička Crikvenica,* 134.
[48] Milat - Ružić, 114.
[49] Isto, 116.
[50] Isto, 116

„U skladu s poslijeratnim društvenim i političkim promjenama u cijeloj državi nestaje elitni turizam i stoga Crikvenica, kao i ostali dio hrvatskog Jadrana, kreće u pravcu masovnog turizma praćenog nevelikim zahtjevima posjetitelja i uprosječenom kakvoćom usluge.“[51] Tada je bilo bitno tko će u jeftinijem smještaju ugostiti više turista, a obnova hotelskih i komunalnih objekata novčano je podupirana doprinosima građana i zaposlenika. Početkom 1960-ih godina počinju se graditi novi hoteli, uglavnom bankarskim kreditima: *Hotel Mediteran* (1963.), dograđuje se zapadni dio *Hotela Esplanade* i plesna terasa (1963.), *Hotel International* (1964.), *Hotel Zagreb* (1968.).

Izdaje se i prvi poslije ratni Turistički vodič Crikvenice u boji na hrvatskom ili srpskom, njemačkom, francuskom, engleskom, talijanskom i nizozemskom jeziku, a izdaje ga UTP Jadran 1965. godine.[52] Raznoraznim aktivnostima pokušavalo se povećati turistički promet pa se nastojalo razvijati izletnički i lovni turizam. „Nastojalo se ponovno uvesti cjelogodišnje turističko poslovanje pa se središnja turistička sezona produžuje organiziranjem različitih kulinarskih manifestacija u predsezoni, Ribarskog tjedna na kraju sezone i karnevalskih priredba u zimskom razdoblju.“[53]

Ugostiteljsko turističko poduzeće Jadran otkupilo je 1968. zemljište za gradnju turističkog naselja *Ad Turres* koje je već sljedeće godine primilo prve goste, a posljednja faza gradnje dovršena je 1973. godine.[54] Osim motela i paviljona pod nazivom *Ad Turres* sagrađen je i *Hotel Omorika*. Te je godine 130.362 posjetitelja ostvarilo 911.602 noćenja.[55]

Znatno bolji razvoj crikveničkog turizma u 1970-im godinama dogodio se zbog bolje prometne povezanosti s unutrašnjošću Europe. Tome je doprinio dovršetak Jadranske magistrale, trajektno povezivanje s otokom Krkom te otvaranje zračne luke Rijeka na Krku 1970. godine.[56] Svakako treba spomenuti i 1980. godinu kada je u promet pušten crikvenički vijadukt i obilaznica kao dio Jadranske magistrale koji je smanjio pritisak automobila u samom centru grada.

[51] Milat - Ružić, 117.
[52] Krištafor, *Turistička Crikvenica,* 109.
[53] Milat – Ružić, 118.
[54] Isto, 119.
[55] Krištafor, *Turistička Crikvenica,* 134.
[56] Milat - Ružić, 119.

Krajem 1980-ih želja za većom zaradom dovela je do pojava suprotnih proklamiranim socijalističkim vrijednostima o jednakosti u društvu. „U želji da jedan (ograđeni) dio kupališnih površina ima ekskluzivni karakter, na inicijativu Turističkog društva, Mjesne zajednice i hotelijera, u ljetnoj sezoni 1985. godine uvedena je naplata ulaza za sve korisnike kupališta.“[57] Ostali kupališni prostori koji nisu bili pod direktnom naplatom bili su održavani od strane hotelijera Crikvenice. Te je godine ostvareno 1.056.677 noćenja od strane 170.703 posjetitelja.[58]

Godine 1985. otvara se novi *Hotel Crikvenica*, a 1988. u preuređenom bivšem pavlinskom samostanu otvoren je *Hotel Kaštel*. Glavni pokretač crikveničkog turizma u tim godinama bilo je poduzeće Jadran koje je posjedovalo hotele i ugostiteljske objekte. U tom se razdoblju otvaraju snack-bar *Promenada*, restoran *Mendula*, buffet *Crni molo*, obnovljena kavana *Corso* i pivnica *Filumena*.[59] Osim toga, uređuju se teniski tereni, plaža, nova lučica za barke, kupljene su neke prijeratne vile u blizini *Hotela Miramare* i izletnički motorni brod *Jadran* (1978.), otvara se robna kuća *Riviera* (1972.) i gradska tržnica (1975.).

Iznajmljivanjem privatnih soba i apartmana uz Jadran-turista bave se i druge domaće turističke agencije koje u Crikvenici imaju svoje turističke urede, kao što su Kvarner-express iz Opatije, Kompas iz Ljubljane, Atlas iz Dubrovnika.[60] Tada se u Crikvenici iznajmljivalo više od 750 privatnih apartmana.

2.4. Razdoblje od Domovinskog rata do danas

Iako područje Crikvenice nije bilo zahvaćeno Domovinskim ratom i ratnim sukobima, 1990-e su itekako loše godine što se crikveničkog turizma tiče. Turizam je na cijeloj rivijeri gotovo zamro, a hoteli su, umjesto turista, primali prognanike i izbjeglice kojima su u ratnim razaranjima uništeni domovi.[61] Prognanici i izbjeglice su bili smještani u hotele *Ad Turres*, *Esplanade*, *Zagreb*, *Crikvenica*, *Mediteran* i sl. Tada

[57] Krištafor, Turistička Crikvenica, 124.
[58] Isto, 135.
[59] Milat – Ružić, 120.
[60] Krištafor, Turistička Crikvenica, 123.
[61] Milat – Ružić, 128.

je turizam Crikvenice ipak pretrpio neke izravne i neizravne štete. Došlo je do devastacije hotela, smanjenog obujma poslovanja, gubljenja radnih mjesta i sl.[62]

Tih godina dolazi do pretvorbe Jadrana u dioničko društvo Jadran d.d. koje je bilo pokretač crikveničkog turizma u razdoblju nakon rata, a sve do 2010. kada ulazi u stečaj. Iako u stečaju, tvrtka je i dalje poslovala te je stečajni postupak uspješno završen 2014., a Jadran d.d. ponovno postaje najmoćnija tvrtka na crikveničkom prostoru. „Danas hotelsko poduzeće Jadran redovito obavlja djelatnost pružanja ugostiteljsko-turističkih usluga u ukupno 9 hotela i turističkih naselja, s preko 1.250 soba, odnosno 2.500 postelja u čvrstim objektima, te kampom i kampiralištem sa 1.700 mjesta.“[63] Radi na podizanju kvalitete svojih smještajnih kapaciteta, pa je tako na razinu četiri zvjezdice renoviran *Hotel Omorika* (2015./2016.) koji je pogodan za razvijanje kongresnog turizma, a upravo je u procesu renoviranja *Hotel Esplanade* koji bi svoja vrata trebao otvoriti u ljeto 2017. godine.

Nakon rata, turizam se počeo oporavljati što nam govori podatak da je u prvih devet mjeseci 2015. u Crikvenici ostvareno 736.998 noćenja.[64] Najviše dolaze Nijemci, Hrvati, Austrijanci i Mađari. Grade se novi hoteli, otvaraju se novi ugostiteljski objekti, radi se na uređenju mjesta, provode se mnoge manifestacije i aktivnosti, sve kako bi se turistička sezona produžila, a Crikvenica postala cjelogodišnja destinacija.

Danas se u Crikvenici može odsjesti u desetak hotela: *Ad Turres, Kvarner Palace, Esplanade, Kaštel, Mediteran, Villa Aurora, Vila Ružica, Interational, Omorika i Zagreb.* Problem tih hotela je što većinom imaju dvije ili tri zvjezdice te treba poraditi na podizanju njihove kvalitete. Uz to, u destinaciji postoji nekoliko ruševnih i zapuštenih hotela (*Miramare, Eden, Park*) koji su nekada bili ponos crikveničkog turizma. Dobra strana je što se u Crikvenicu investira pa svoja vrata 2017. otvaraju preuređeni *Hotel Esplanade* i *Hotel Crikvenica*, a to podiže i kvalitetu same destinacije. Osim toga nudi se smještaj u hostelima, pansionima te u sobama i apartmanima u privatnom smještaju.

---

[62] Blažević, B. „Prilog istraživanju hotelijerstva na području Crikveničko-vinodolske rivijere“, *Vinodolski zbornik: Godišnjak za gospodarstvo, turizam, povijesnu i kulturnu baštinu, ekologiju i promicanje ljudskog stanovništva*, ur. S. Škrgatić, Centar za kulturu Dr. Ivan Kostrenčić Crikvenica, Crikvenica, 2014., 78.

[63] “Jadran Crikvenica”, Jadran Crikvenica Hotels & Camps, www.jadran-crikvenica.hr., 2.4.2017.

[64] Analiza turističke sezone 1.1. – 30.9.2015., Turistička zajednica grada Crikvenice, http://www.rivieracrikvenica.com/sites/default/files/analiza_turisticke_sezone_1.1._-_30.9.2015.pdf, 1.5.2017.

Turistima se nudi nekoliko plaža, a to su: plaža Thalassotherapia, plaža International, plaža Kaštel, plaža Podvorska, plaža Omorika, plaža Balustrada i Gradsko kupalište Crikvenica. Plaže su i dalje najjači adut Crikvenice, a neke su čak i dobitnice Plave zastave, prestižnog simbola čistog, očuvanog i zaštićenog okoliša (Gradsko kupalište Crikvenica, plaža Balustrada i plaža Omorika). Uz to, odnedavno postoji i pseća plaža Monty's dog beach and bar koja privlači mnoge kupače s kućnim ljubimcima.

Razvoju crikveničkog turizma pridonosi i kulturna baština, šetališne i biciklističke staze, razni kulturni i zabavni programi, gradska galerija, gradski muzej, Aquarium, arheološka nalazišta, gastronomska ponuda i sl. Crikvenica obiluje restoranima, kafićima, prodavaonicama, turističkim agencijama, zdravstvenim ustanovama i sportskim sadržajima.

Najveći problem predstavlja sezonalnost proizašla iz loše strukture smještaja (relativno mali broj kreveta u hotelskom smještaju, a veliki udio obiteljskog smještaja), nedostatak marine, loša kvaliteta hotelskog smještaja (u prosjeku dvije do tri zvjezdice, nude malo dodatnog sadržaja), ne nude se paket aranžmani i sl. Nadalje, u glavnoj sezoni problem predstavljaju prometne gužve, nedostatak parkirnih mjesta, jednodnevni posjetitelji koji autobusima dolaze na kupanje, prekasno otvaranje i prerano zatvaranje ugostiteljskih objekata i sl.

Problema ima mnogo, ali nekada davno postavljeni su dobri temelji za razvoj turizma. Upravo modernizacijom i prilagodbom tih temelja današnjim zahtjevima gosta, Crikvenica se može vratiti u sam vrh sredozemnih ljetovališta. Treba riješiti postojeće probleme i oblikovati takvu turističku ponudu koja će privlačiti turiste cijelu godinu. Kao i od samih početaka, Crikvenica se mora promovirati kao destinacija zdravstvenog turizma, ali i kao sportsko-rekreativna destinacija. Idući u tom smjeru, poznavajući povijest, iskorištavajući postojeće mogućnosti, prilagođavajući ponudu sve zahtjevnijem turističkom tržištu te biti vođeni duhom pionira crikveničkog turizma ključ je uspjeha kojim bi se Crikveničani trebali voditi pri kreiranju turističkih proizvoda jer turizam je prošlost, sadašnjost, ali i budućnost Crikvenice.

3. ZDRAVSTVENI TURIZAM U CRIKVENICI

Kako je već i spomenuto, Crikvenica se u drugoj polovici 19. st. počela razvijati kao turističko-klimatsko zimovalište u koje su na odmor i zdravstveni oporavak dolazili bogatiji gosti. Konkurentske prednosti koje je Crikvenica imala u odnosu na susjedna mjesta, a koje su potpomagale razvoj zdravstvenog turizma jesu pogodna mediteranska klima, čisti zrak i more te netaknute prirodne ljepote. Upravo iz tih razloga ovo je poglavlje posvećeno zdravstvenom turizmu koji je u Crikvenici prisutan od samih početaka, a prikazat će se koji su hoteli djelovali u službi zdravstvenog turizma te razvoj Thalassotherapie Crikvenica kao glavnog pokretača današnjeg crikveničkog zdravstvenog turizma.

3.1. Hoteli u službi zdravstvenog turizma

Prve hidropatske ustanove djelovale su u sklopu velikih hotela koji su bili dostupni bogatoj klijenteli, dječja oporavilišta bila su u manjim vilama, a s vremenom se grade i sanatoriji u zasebnim zgradama.

U hotelu Therapia bio je uređen prvi hidropatski zavod kao začetak crikveničkoga zdravstvenoga turizma. Vodio ga je dr. Hans Ebers, a „u njegovo su vrijeme neke od indikacija za liječenje u Crikvenici bile: kronične bolesti živaca, srca i krvnih žila, bolesti dišnih puteva, bolesti probavnog sustava, kronična trovanja, otežana rekonvalescencija, ženske bolest.“[65] Kupanje u moru bilo je najbolje od svibnja do listopada, a također se preporučivao dulji boravak u Crikvenici za poboljšano liječenje skrofuloze, rahitisa, malaričnih stanja i srčanih oboljenja. U hotelu su se provodile razne kure, postojale su kupelji, vlastito kupalište, zatvoreni bazen s toplom i hladnom morskom vodom, ortopedska i gimnastička dvorana, najmoderniji aparati za različite terapije i sl.

Od 1895. u bivšem pavlinskom samostanu djelovalo je vojno lječilište s 23 sobe za časnike iz cijele Austro-Ugarske Monarhije. Nakon dvije godine lječilište je preseljeno u *Vilu Mira*, a zgrada samostana je preuređena u *Ladislavov dječji dom*,

[65] Milat – Ružić, 63.

oporavilište za djecu u kojem su se liječila siromašna, slabunjava i rahitična djeca iz cijele zemlje.[66]

Godine 1906. u *hotelu Miramare*, sagrađenom neposredno uz more, postojalo je lječilište s toplom i hladnom morskom vodom te sanatorij. „Primjenjivale su se sve vrste fizikalne i hidroterapije, radioaktivne morske kupke prema metodi dr. Dautwitza, terapije vrućim zrakom, prema prof. dr. Bieru, fototerapija plavim svjetlom po dr. Keiseru, rendgen po dr. Holtzknechtu, ručne masaže, masaže električnim aparatom, inhalacije…“[67]

Sanatorij *Dom dr. Seidl* otvoren je 1908. godine i bio je opremljen modernom medicinskom opremom, talasoterapijom, fizikalnom terapijom i rendgenom. Imao je 40-ak soba, a pacijente je primao od ranog proljeća do kasne jeseni.[68]

Učiteljski sanatorij *Vila Ružica* otvoren je 1913. za liječenje, oporavak i odmor učitelja iz cijele Hrvatske i njihovih obitelji. „Osobito se preporučivao boravak kod oboljelih na srcu i krvnim žilama, na dišnim organima, živčanom sistemu, kod rekonvalescenata nakon težih oboljenja kao i kod skrofulozne i boležljive djece.“[69]

Češka kolonija osnovana je 1909. u iznajmljenoj *Vili Zelengaj* kao lječilište i oporavilište za siromašnu djecu koje je moglo primiti oko 400 češke i slovačke djece koja su bila skrofulozna, rahitična, anemična, slabunjava i astmatična. Zbog povećane potrebe za većim prihvatnim kapacitetima, počelo se s kupnjom zemljišta na kojima su kasnije građene kuće paviljonskog tipa. Glavna zgrada kolonije nosila je naziv *Villa Miloslava*. Posjedovali su morsko kupalište, bazen s toplom i hladnom morskom vodom, igrališta, gimnastičku dvoranu, laboratorij i sl. „Istodobno se osposobljavalo potrebno stručno osoblje, uređuju se liječničke ordinacije, nabavljaju rendgen aparati, uspostavlja dezinfekcijski trakt, suvremena elektroterapija, hidroterapija, aeroterapija, fototerapija te općenito sva tada moderna fizikalna terapija.“[70] Kako se je *Češka kolonija* sve više širila, 1922. je otvoreno i lječilište za odrasle *Mojmir*.

[66] Jurdana, S. i Uremović, V., *Prilozi za povijest zdrastvene kulture crikveničkog kraja i šire*, 18.
[67] Milat – Ružić, 64.
[68] Jurdana, S. i Uremović, V., *Prilozi za povijest zdrastvene kulture crikveničkog kraja i šire*,19.
[69] Krištafor, *Turistička Crikvenica*, 160.
[70] Lončarić, *Thalassotherapia Crikvenica*, 29.

Vidljivo je da su do Prvog svjetskog rata gotovo svi crikvenički hoteli bili sanatorijskog tipa, a turizam je imao pretežno zdravstveni karakter. Potom su ratovi zakočili razvitak zdravstvenog turizma kao i samog mjesta, a kasnije se sve više razvija komercijalni turizam. „Nakon oslobođenja otvaraju se u početku odmarališta, a i turizam ima pretežno socijalno-zdravstveni karakter s nizom olakšica za ljetovanje i rekreaciju sve do g. 1953. kada se turizam počinje sve više tretirati kao privredna grana, a zemlja otvara prema inozemstvu, uz paralelno forsiranje zdravstvenog turizma.“[71] Tada se javlja potreba za obnovom ustanova u zdravstvene svrhe posebice stacioniranih ustanova za talasoterapiju.

3.2. Thalassotherapia Crikvenica

Spomenuto je da Čehoslovaci 1948. napuštaju *Češku koloniju* zbog rezolucije Informbiroa. „Od 1949. do 1952. na mjestu bivšeg češkog oporavilišta bilo je utočište za izbjeglice iz Egejske Makedonije, a od 1953. se u zgradi Češke kolonije otvara Oporavilište za rekonvalescentnu djecu Primorka, u kojem se provodi stacionirana i ambulantna prevencija, terapija i rehabilitacija dječjih alergijskih oboljenja, sinobronhalnog sindroma, neurodermitisa, reumatizma, dijabetesa te oporavak nakon poliomyelitisa.“[72] Nakon toga ustanova je mijenjala ime u Dječje klimatsko lječilište Primorka (1960.), Zavod za talasoterapiju djece Primorka (1963.) te Dječja bolnica za alergijske bolesti Primorka Crikvenica (1966.).

U poslijeratnim se godinama nastoji obnoviti zdravstveni turizam u Crikvenici pa je predlagano da se u hotelu *Therapia*, koji je za vrijeme Drugog svjetskog rata prenamijenjen u vojnu bolnicu, osnuje specijalno morsko i klimatsko lječilište zbog klimatskih pogodnosti mjesta. Upravo se zato 1960. u zapadnom dijelu hotela *Therapia* otvara Zavod za talasoterapiju odraslih u kojem su se liječile bolesti dišnih putova. „Zavod je radio cijele godine, na raspolaganju je, među ostalim, imao i bazen s toplom morskom vodom, inhalatorij za areosolterapiju, gimnastički dvoranu, malu operacijsku salu, laboratorij, elektroterapije (…).“[73]

[71] Krištafor, *Turistička Crikvenica*, 162.
[72] Milat – Ružić, 66.
[73] Isto, 67.

Godine 1967. dolazi do spajanja Zavoda za talasoterapiju odraslih i Dječje bolnice za alergijske bolesti Primorka Crikvenica u jedinstvenu ustanovu Thalassotherapia Crikvenica, bolnica za liječenje i rehabilitaciju dišnih organa za djecu i odrasle. „Smještena je na današnjem lokalitetu na samoj morskoj obali, na pomno odabranoj mikroklimatskoj lokaciji, bez aerozagađenja i buke, s bogatom vegetacijom i vlastitom plažom dugom 150 m.“[74] Do spajanja je došlo zbog pada broja pacijenata, ukidanja klimatskog faktora, ali i zbog reforma i ograničenja u zdravstvu. Bolnica je raspolagala s otorinolaringološkom ordinacijom, ordinacijom interne medicine, ordinacijom fizikalne medicine i dječjim odjelom. Nakon rekonstrukcije i modernizacije postojećih te izgradnjom novih kapaciteta, otvoren je hotel *Hippocrates* (1970.) i bazen s morskom vodom te je proširen medicinski trakt.

Od 1969. ustanova nosi naziv Thalassotherapia – Bolnica za liječenje i rehabilitaciju dišnih organa, potom Thalassotherapia Crikvenica – Specijalna bolnica za rehabilitaciju i liječenje bolesti dišnih organa i reumatizma (1984.), Thalassotherapia Crikvenica – Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju (1995.), a od 1998. do danas Thalassotherapia Crikvenica – Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Primorsko-goranske županije. Od 1979. ima status interkomualne bolnice te je od 1987. znanstveno-nastavna baza riječkog Medicinskog fakulteta.

„Ustanova se neprestano proširuje novim zdravstvenim sadržajima, ulaže se u izobrazbu i usavršavanje zdravstvenih djelatnika te prilagođava izazovima i razvoju suvremene medicine, a danas u njoj djeluju četiri odijela: otorinolaringološki, pulmološko-interni, fizikalni i dječji odjel.“[75] Tijekom 2008. u sklopu Thalassotherapie Crikvenica otvoren je centar baromedicne Oxy.

Thalassotherapija se bavi dijagnostikom, terapijom i rehabilitacijom pacijenata koji su primljeni na stacionirano i ambulantno liječenje te rekreacijom za domaće i inozemne korisnike. Također, pruža ugostiteljske usluge, organizira i održavanje predavanja, stručnih simpozija te edukaciju medicinskih kadrova.[76] Neke od prednosti crikveničke talasoterapije u odnosu na druge talasoterapije jesu dobro

[74] Krištafor, *Turistička Crikvenica*, 165.
[75] Lončarić, *Thalassotherapia Crikvenica*, 50.
[76] Isto, 91.

razvijena opća zdravstvena služba, blizina jakih kliničkih centara, povoljne geografsko-klimatske i mikroklimatske karakteristike i sl.[77]

Osim Thalassotherapie Crikvenica i poliklinike za baromedicinu Oxy, danas u Crikvenici postoji Dom zdravlja (1980.), Poliklinika Katunar, dentalne ordinacije, wellness i spa i sl.

Zdravstveni turizam je na crikveničkom području prošao više faza, od početne elitne, u kojoj je bio prevladavajući i sveprisutan, udovoljavao najvišim standardima i zahtjevima onodobne Europe, preko zastoja u vrijeme svjetskih sukoba; faze solidarnosti i humanosti prema ratnim stradalnicima, siromašnima i protjeranima; faze potisnutosti od masovnog turizma, do suvremenosti u kojoj je tek jedna od selektivnih vrsta turizma, ali još uvijek ima vrlo značajno mjesto, napreduje i razvija se.[78] Upravo zbog ubrzanog tempa života, manjka slobodnog vremena i opadanja kvalitete života zdravstveni će turizam imati važnu ulogu u budućnosti pa stoga Crikvenica mora prepoznati svoju prednost s tog aspekta te nastaviti tamo gdje je nekada stala.

[77] Krištafor, *Turistička Crikvenica*, 170.
[78] Milat – Ružić, 68.

ZAKLJUČAK

Crikvenica je zahvaljujući prirodnim ljepotama, pogodnim klimatsko-zdravstvenim osobitostima, kupališnim mogućnostima i pogodnom geoprometnom položaju svoj turistički razvoj započela davne 1888. godine te je uz sve uspone i padove danas još uvijek omiljena turistička destinacije sjevernog Jadrana. Vodeći se periodizacijom razvoja turizma u Hrvatskoj prema Vukoniću u ovom je radu promatran turistički razvoj Crikvenice kroz nekoliko razdoblja i to: od početaka do Prvog svjetskog rata, između dva svjetska rata, razdoblje od Drugog svjetskog rata do Domovinskog rata te od Domovinskog rata do danas.

Kroz sva ta razdoblja ključnu ulogu u razvoju turističke Crikvenice odigralo je lokalno stanovništvo koje je od samih početaka na razne načine sudjelovalo u ostvarivanju cilja da se Crikvenica od malog ribarskog mjesta pretvori u moderno turističko ljetovalište (iznajmljivanje privatnog smještaja, otvaranje hotela i restorana, dovođenje elitnih gostiju i sl.). Njihova upornost i inovativnost se isplatila jer Crikvenica i danas privlači mnoge turiste, a većina turističkih sadržaja (plaže, hoteli, restorani) izgrađenih u prošlosti drže korak s vremenom pa ih se konstantno modernizira i prilagođava potrebama i zahtjevima suvremenih turista. Iako postoje dugogodišnji problemi, kao primjerice zapuštenost nekad poznatih hotela *Miramare* i *Park*, niska kategorizacija svih postojećih hotelskih objekata, sezonalnost i dr., svake godine unapređuje se turistička ponuda u želji za privlačenjem većeg broja turista veće platežne moći kako bi se Crikvenica vratila u sam vrh sredozemnih ljetovališta jer sto dvadeset devetogodišnja tradicija pokazuje da Crikvenica to može i zna zahvaljujući konkurentskim prednostima u odnosu na okolna mjesta.

Kako bi se to ostvarilo, treba se odmaknuti od masovnog turizma tijekom ljetnih mjeseci kada turisti dolaze samo zbog sunca i mora. Kako bi se taj odmak postigao, jedna od mogućnosti je razvijanje selektivnih oblika turizma kako bi se promijenio profil gostiju. Od samih početaka Crikvenica je njegovala razvoj zdravstvenog turizma te bi se takvom selektivnom obliku trebala okrenuti i u budućnosti zahvaljujući brojnim zdravstvenim ustanovama i klimatsko-zdravstvenim pogodnostima. Uz to, postoji mogućnost razvoja sportsko-rekreacijskog te kongresnog turizma. Međutim, to su pitanja za buduća istraživanja koja bi trebala

razgledati postojeću situaciju u Crikvenici te iskoristiti trenutačne nedostatke pretvarajući ih u prednosti za razvoj navedenih oblika turizma.

Za sada, može se zaključiti da je turizam prošlost, sadašnjost i budućnost Crikvenice te treba iskoristiti poznavanje povijesti i postojećih mogućnosti kako bi se turizam u Crikvenici razvijao na dobro postavljenim temeljima iz prošlosti, ali prilagođavajući se suvremenom turističkom tržištu.

LITERATURA

Blažević, B., „Prilog istraživanju hotelijerstva na području Crikveničko-vinodolske rivijere“, *Vinodolski zbornik: Godišnjak za gospodarstvo, turizam, povijesnu i kulturnu baštinu, ekologiju i promicanje ljudskog stanovništva,* ur. S. Škrgatić, Centar za kulturu Dr. Ivan Kostrenčić Crikvenica, Crikvenica, 2014., 39-86.

Blažević, I., *Povijest turizma Istre i Kvarnera,* Otokar Keršovani, Opatija, 1987.

Jurdana, S. i Uremović, V., *Prilozi za povijest zdrastvene kulture crikveničkog kraja i šire,* Hrvatsko znanstveno društvo za povijest zdravstvene kulture i Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2010.

Kos, M. i Lozzi Barković, J., *Kvarnerska kupališna baština: Nestala kupališta s kraja 19. i početka 20. Stoljeća,* Hrvatski muzej turizma Opatija, Opatija, 2009.

Krištafor, V. et al., *100 godina organiziranog turizma u Crikvenici: 100 godina zdravstvenog turizma u Crikvenici (1888.-1988.),* Turističko društvo Crikvenica, Crikvenica, 1988.

Krištafor, V., Jurdana, S. i Uremović, V., *Turistička Crikvenica: 1888. – 1988.,* Turističko društvo Crikvenica, Crikvenica, 1988.

Lončarić, D., ur., *Thalassotherapia Crikvenica: Stoljetna tradicija zdravstvene djelatnosti,* Adamić, Rijeka – Crikvenica, 2009.

Matejčić, R., *Crikvenica: Područje općine,* Privredni vjesnik, Zagreb, 1987.

Milat – Ružić, M., ur., *Grad Crikvenica: Kamik, more i čovik,* Grad Crikvenica, Crikvenica, 2008.

Škrgatić, S., *Šetajmo po Crikvenici: 120 koraka povijesti*, Grad Crikvenica, Crikvenica, 2008.

Uremović, V. i Vukelić, M., „Prilog povijesti turizma u Crikvenici (u povodu 120. obljetnice)“, *Vinodolski zbornik: Godišnjak za gospodarstvo, turizam, povijesnu i kulturnu baštinu, ekologiju i promicanje ljudskog stanovništva.* ur. S. Antić, Ustanova

u kulturi Dr. Ivan Kostrenčić Crikvenica, Crikvenica, Novi Vinodolski, Bribir, 2008., 33-77.

Uremović, V., „Povijesni pogled na prometne veze Crikvenice“, *Vinodolski zbornik.* ur. D. Babić, Skupština općine Crikvenica i Samoupravna interesna zajednica u oblasti kulture Općine Crikvenica, Crikvenica, 1991., 215-220.

Vukonić, B., *Povijest hrvatskog turizma.* Zagreb: Prometej, Zagreb, 2005.

Internetski izvori:

Analiza turističke sezone 1.1. – 30.9.2015., Turistička zajednica grada Crikvenice, http://www.rivieracrikvenica.com/sites/default/files/analiza_turisticke_sezone_1.1._-_30.9.2015.pdf, 1.5.2017.

Ivančić – Dusper, Đ. *Crikvenica: Kratka povijest i mali turistički vodič*, Turistička zajednica grada Crikvenice, http://www.rivieracrikvenica.com/sites/default/files/crikvenica_vodic.pdf, 1.5.2017.

Jadran Crikvenica, Jadran Crikvenica Hotels & Camps, http://www.jadran-crikvenica.hr/, 1.5.2017.

Povezivanje ponude zdravstvenog turizma na razini subregije Rivijera Crikvenica – Novi Vinodolski – Vinodol, Kvarnerhealth, http://www.kvarnerhealth.hr/db_files/Marijana%20Biondic.pdf, 1.5.2017.

Riviera Crikvenica, Turistička zajednica Grada Crikvenice, http://www.rivieracrikvenica.com/, 1.5.2017.

Thalassotherapia Crikvenica, Thalassotherapia Crikvenica, http://www.thalasso-ck.hr/, 1.5.2017.

Turistički forum „Crikvenica – rivijera zdravlja", Thalassotherapia Crikvenica, http://www.thalasso-ck.hr/Database/UserFiles/File/Turisticki_forum_2013.pdf, 1.5.2017.

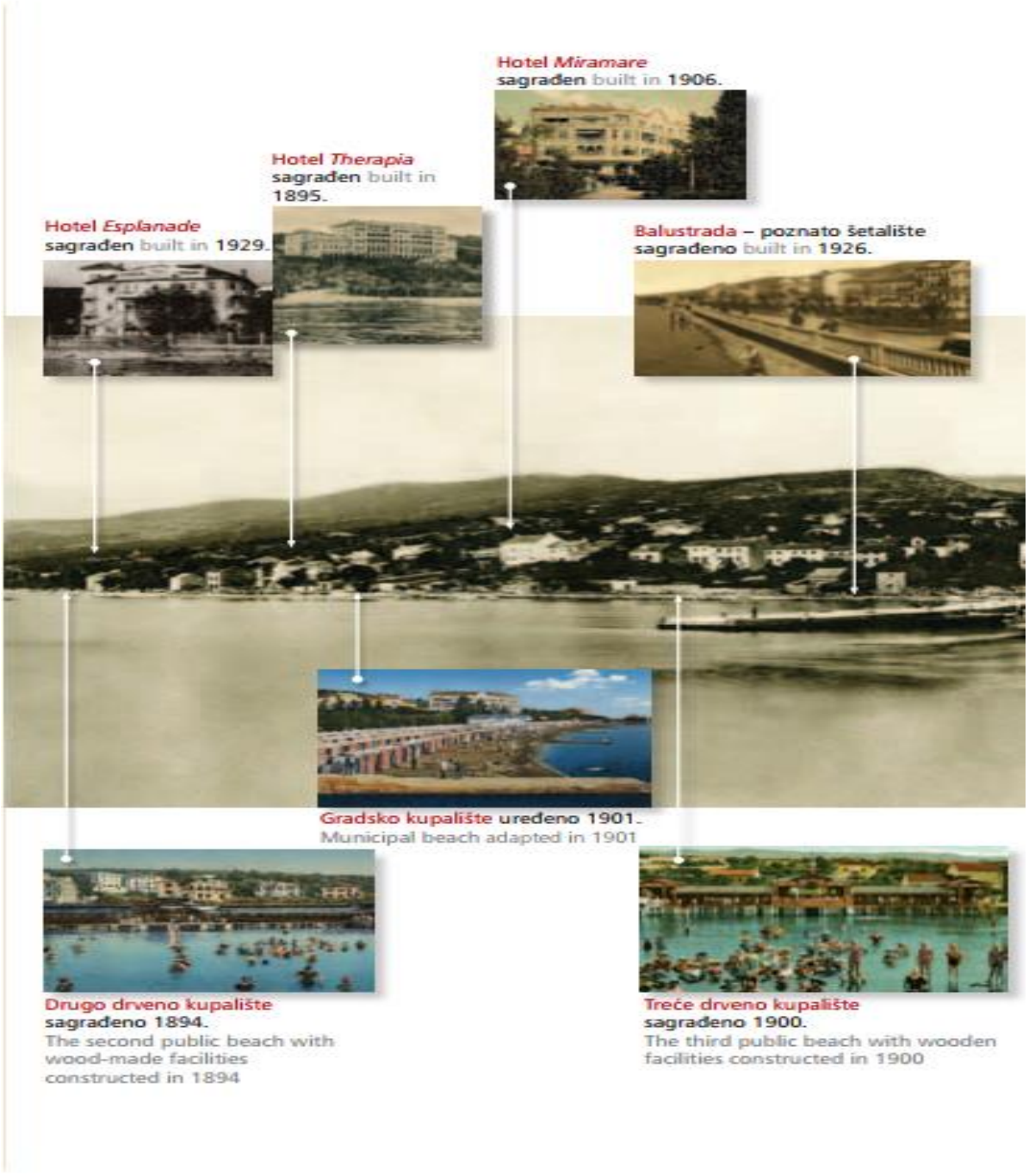
PRILOZI

Prilog 1. Šetnja Crikvenicom

Izvor: Škrgatić, S., *Šetajmo po Crikvenici: 120 koraka povijesti*, Grad Crikvenica, Crikvenica, 2008., str. 6.

Prilog 2. Crikvenički hoteli i kupališta

Izvor: Škrgatić, S., *Šetajmo po Crikvenici: 120 koraka povijesti*, Grad Crikvenica, Crikvenica, 2008., str. 7.

SAŽETAK

Ovaj rad govori o povijesti turizma u Crikvenici čiji je razvoj prošao kroz više faza, od početne elitne faze u kojoj je bio sveprisutan i udovoljavao najvišim zahtjevima europskog visokog društva 19. stoljeća, preko zastoja u vrijeme svjetskih sukoba, faze solidarnosti i humanosti prema ratnim ranjenicima, siromašnima i protjeranima do faze ubrzanog razvoja i masovnog turizma te suvremenom okretanju selektivnim oblicima turizma. U radu je naglasak stavljen na zdravstveni turizam kao primjer selektivnog oblika turizma koji je u Crikvenici prisutan od samih početaka zahvaljujući klimatsko-zdravstvenim pogodnostima. Opisujući sto dvadeset devetogodišnju turističku tradiciju Crikvenice ovime se radom želi prikazati da se temelji postavljeni kroz povijest koriste i danas prilagođavajući se suvremenom turističkom tržištu kako bi Crikvenica ostala u vrhu najboljih jadranskih ljetovališta.

Ključne riječi: povijest turizma, Crikvenica, zdravstveni turizam

ABSTRACT

The History of Tourism in Crikvenica

This thesis is about the history of tourism in Crikvenica. Its development has gone through many different phases, from the beginner elite phase when it was omnipresent and it met the highest standards of the European 19th century high society, through the stoppage in the time of the world conflicts, the phase of solidarity and humanity towards war prisoners, the poor and exiled, to the phase of accelerated development and mass tourism and contemporary turn to the selective forms of tourism. In this thesis the highlight has been put on the health tourism as an example of the selective form of tourism which has been part of the tourism in Crikvenica since the early beginnings thanks to the climate and health conditions. By describing the one hundred and twenty-nine year old tourist tradition of Crikvenica this thesis wants to show that the grounds set throughout the history are still used today and they are adjusted to the contemporary tourist market to keep Crikvenica at the top of the best Adriatic resorts.

Key words: history of tourism, Crikvenica, health tourism